

فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری واحد ملایر، سال نهم، شماره ۳۴، بهار ۱۳۹۹

نقش جاذبه‌های فرهنگی، مذهبی در توسعه گردشگری (مورد پژوهی شهرستان تویسرکان)

تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۱۱/۰۷ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۸/۱۲/۱۴

ربابه رجیبی امیر آباد*

دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر، ایران

چکیده

بررسی و مطالعه توان‌ها و قابلیت‌های هر منطقه، به‌ویژه جاذبه‌های گردشگری مذهبی، تاریخی، فرهنگی و طبیعی آن، مهمترین مرحله شناخت و زیر بنای برنامه‌های توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی محسوب می‌شود. امروزه جهانگردی بزرگترین و متنوع‌ترین صنعت دنیا محسوب می‌شود و بسیاری از کشورها، این صنعت پویا را به‌عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال‌زایی و توسعه ساختار زیربنایی خود محسوب می‌کنند. منطقه مورد مطالعه در این تحقیق عرصه‌های فرهنگی، مذهبی شهرستان تویسرکان در غرب استان همدان می‌باشد. شیوه تحقیق مبتنی بر روش توصیفی- تحلیلی بوده و از منابع کتابخانه‌ای و اسناد موجود و همچنین مطالعات میدانی برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است. شهرستان تویسرکان با مساحتی حدود ۱۵۵۶ کیلومتر مربع یکی از شهرهای استان همدان و در غرب استان واقع شده است. ارتفاع متوسط شهر تویسرکان از سطح دریا ۱۷۸۴ متر است. این شهرستان به‌دلیل کوهستانی بودن و مرتفع بودن دارای آب و هوای معتدل کوهستانی است. این شهرستان از سه شهر تویسرکان، سرکان و فرسفج و دو بخش مرکزی و قلقل رود و ۷ دهستان تشکیل شده است. وجود مقبره یک پیامبر و یک شاعر بزرگ و همچنین دیگر جاذبه‌های تاریخی و طبیعی توان بالقوه مناسبی در توسعه صنعت گردشگری دارد که در صورت اجرای طرحی جامع و کامل و سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری و برنامه‌ریزی‌های دقیق و حساب شده در زمینه افزایش کمی و کیفی تأسیسات و تجهیزات توریستی، شبکه راهها و خطوط حمل و نقل و کلیه زیر ساخت‌هایی که بخش گردشگری از آنها متأثر می‌گردد می‌توان از این صنعت به‌عنوان محور توسعه اقتصادی منطقه استفاده‌های مطلوب‌تری به عمل آورد همچنین با تأکید بر پتانسیل‌های موجود گردشگری شهرستان با برنامه‌ریزی و هدایت آن می‌توان صنعت گردشگری را در منطقه بهبود بخشید.

واژه‌های کلیدی: جاذبه‌های گردشگری، تویسرکان، توسعه اقتصادی و اجتماعی، توریسم مذهبی، صنعت گردشگری.

مقدمه

تقاضا و تمایل برای گردشگری با انگیزه‌های مختلف به منظور تفریح، زیارت و تجارت در تمامی جهان با سرعت باور نکردنی در حال افزایش می‌باشد. بالا رفتن سطح درآمد، افزایش ایام فراغت و تغییرات و نگرش‌های جدید به مفاهیم زندگی و ضرورت تماس‌های بین‌المللی ایجاب می‌کند گردشگری با شدت گسترش و توسعه یابد و به همین خاطر است که اقتصاددانان آن را «صادرات نامرئی» نام نهاده‌اند. توریسم مذهبی و فرهنگی به عنوان یکی از مهمترین اشکال گردشگری می‌تواند سهم برجسته‌ای را در خصوص توسعه اقتصادی کشور و عدم اتکالی به درآمدهای نفتی به خود اختصاص دهد. در دوران ما گردشگری مذهبی یکی از مردمی‌ترین و مهمترین انواع توریسم محسوب می‌گردد که می‌توان با یک برنامه‌ریزی دقیق علاوه بر کسب درآمدهای مستقیم از جمله امر هتلداری، حمل و نقل و بازدید از جاذبه‌های توریستی به طور مستقیم هم می‌تواند موجب افزایش درآمد سرانه کشور و رونق اقتصادی، اشتغال و... می‌گردد.

اهمیت تحقیق

در چند دهه اخیر به دلیل تأثیر تحولات جهانی در مناطق شهری و روستایی کشورهای رو به توسعه از قبیل صنعتی شدن و تداوم پیشرفت‌های تکنولوژی توسعه و گسترش شهری و... بسیاری از مناطق مختلف شهر و روستایی این کشور دچار تحولات اساسی در شالوده‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی خود شده‌اند به‌ویژه این تحولات باعث شده‌اند برخی از مناطق شهری و روستاها دچار کاهش درآمدها و خدمات محلی از قبیل کاهش میزان اشتغال، نیز افزایش جمعیت کهنسالی ناشی از مهاجرت شده کلی از بین رفتن تدریجی فرهنگ اصیل و سنتی شهرها و روستائیان و همچنین کاهش قابل توجه فرصت‌های شغلی در زمینه‌های مختلف و بالطبع این عوامل سبب تخلیه روزافزون روستاها و شهرهای کوچک، کاهش تولیدات کشاورزی و درآمدی و افزایش مشکلات شهری و رشد توسعه سریع شهرنشینی در این کشورها شده است. از این رو با توجه به رشد فزاینده، جمعیت شهرها و افزایش مشکلات شهری و نیز عدم موفقیت برنامه‌ریزی‌های مختلف در جهت توسعه مناطق روستایی، توجه به محیط‌های طبیعی اشتغال‌زا امری ضروری است.

راهکارهای جدید ارائه گردد تا از امکانات و توانایی‌های بالقوه و بالفعل این مناطق در جهت رفع بخشی از مشکلات شهری و نیز توسعه تحول نواحی روستایی و شهری کوچک به‌عنوان یک استراتژی جدید توسط جوامع محلی عوامل سیاسی و برنامه‌ریزان که به‌عنوان عامل مهم اصلاح مناطق توسعه یافته به شمار می‌آید می‌توانند نقش عمده‌ای در توسعه این نواحی داشته باشد. به‌عبارتی توریسم به مانند دارویی مشترک برای مشکلات اقتصادی و اجتماعی جوامع شهر و روستا به حساب می‌آید که با مشکلات و مسائل مهمی روبرو هستند که این خود به طرز پیچیده‌ای با توسعه وسیع طرحها و سیاست‌های گردشگری مرتبط می‌باشد.

به طور خلاصه اهمیت و ضرورت این تحقیق به شرح زیر است:

- ۱- شناسایی و معرفی جاذبه‌های فرهنگی و مذهبی به عنوان قطب توریستی در غرب کشور.
- ۲- توسعه و تحول اقتصادی مناطق محروم از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی، افزایش درآمد و بهبود امکانات در این شهرستان.
- ۳- کمک به رونق اقتصاد کشور و خارج شدن از حالت تک محصولی و نیز افزایش درآمدهای ارزی کشور و کاهش مشکلات شهری در مناطق کلان شهر از طریق کاهش مهاجرت روستائیان و شهرهای کوچک به مناطق شهری بزرگ.
- ۴- ارائه راهکارها و طرح‌های جدید در زمینه توسعه توریسم.

فرضیات

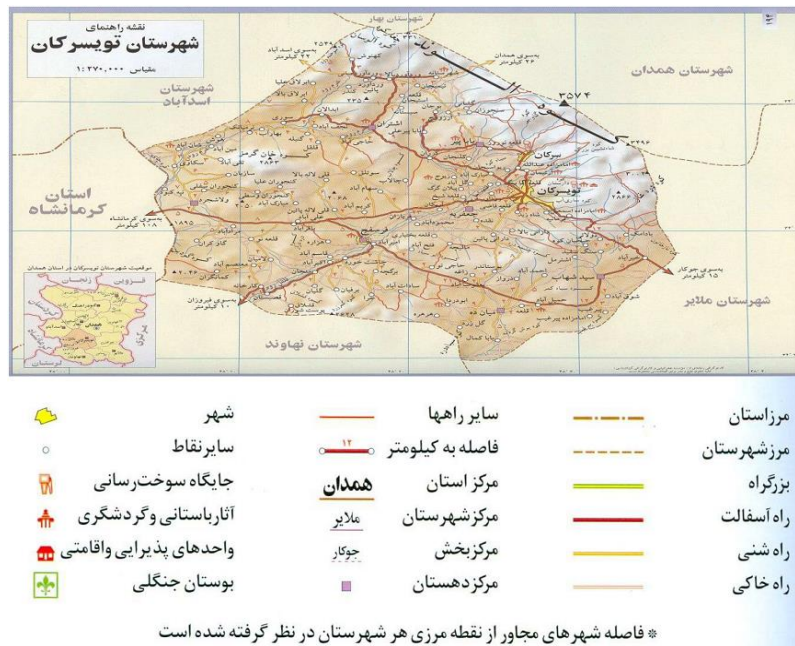
- شهرستان مورد مطالعه با برخورداری از پتانسیل‌ها و استعداد‌های لازم جهت جذب توریست می‌تواند از جنبه‌های متعدد توسعه حائز اهمیت باشد لذا تحقق این امر مستلزم تحقیق و پژوهش می‌باشد.
- اگر توجه کامل و قابل ملاحظه‌ای از طرف نهادهای ذیربط صورت گیرد و صنایع وابسته به بخش توریسم نیز از حداکثر توان خود بهره گیرند می‌توان گفت که در این بخش تحول قابل توجه‌ای صورت خواهد گرفت و باعث کاهش نرخ بیکاری و ایجاد اشتغال پایداری می‌گردد در این رابطه فرضیاتی شکل می‌گیرد که عبارتند از:
- ۱- فرض بر آن است که عدم مطالعات علمی و سیستماتیک موجب ناشناخته ماندن منطقه شده است.
  - ۲- فرضیه دوم بر این اساس استوار است که نبود و یا کمبود زیر ساختها مانند شبکه ارتباطی با کیفیت خوب هتل یا مهمانپذیر و... موجب کاهش توجه شده است.
  - ۳- عدم توجه و سرمایه‌گذاری توسط بخش‌های دولتی و خصوصی در زمینه فعال کردن توریسم طبیعی- فرهنگی - مذهبی موجب رکود شده است.

موقعیت جغرافیایی

شهرستان توپسرکان در مختصات ۳۴ درجه و ۲۰ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۴۶ دقیقه عرض جغرافیایی و ۴۸ درجه و ۳ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۳۵ دقیقه طول جغرافیایی واقع شده است. از شمال به شهرستان‌های همدان و اسدآباد و قسمت کمی هم به شهرستان بهار، از مشرق به شهرستان ملایر، از مغرب به شهرستان کنگاور (از استان کرمانشاه) و از جنوب به شهرستان نهاوند محدود می‌باشد. بلندترین نقطه این شهرستان قله الوند با ارتفاع ۳۵۷۴ متر است که فصل مشترک بین شهرستان و شهرستان همدان است و پست‌ترین نقطه آن نیز روستای کارخانه با ارتفاع ۱۵۵۵ متر می‌باشد و ارتفاع متوسط از سطح دریا نیز ۱۷۸۴ متر است. آن شهرستان به دلیل کوهستانی بودن و مرتفع بودن دارای آب و هوای معتدل کوهستانی است.

تقسیمات سیاسی

شهرستان توپسرکان از ۳ شهر توپسرکان، سرکان و فرسفج و دو بخش مرکزی و قلقل رود و ۷ دهستان شامل: ۱- دهستان قلقل رود ۲- دهستان کمال رود ۳- دهستان میان رود ۴- دهستان حیقوق نبی ۵- دهستان خرم رود ۶- دهستان سید شهاب ۷- دهستان کرزان رود و همچنین ۱۱۱ روستا تشکیل شده است.

شکل ۱: نقشه راهها و مراکز گردشگری شهرستان توپسرکان

معرفی و تاریخچه شهر توپسرکان

توپسرکان یکی از شهرهای استان همدان است که در جنوب کوه الوند قرار گرفته است. توپسرکان بعد از همدان، ملایر و نهاوند به عنوان چهارمین شهر بزرگ استان شناخته می‌شود. این شهر آب و هوایی معتدل و کوهستانی دارد و بر اساس اسناد تاریخی توپسرکان بر ویرانه‌های شهر قدیمی رودلاور واقع شده است. توپسرکان یکی از شهرهای بسیار کهن و باستانی ایران است که قدمتش به بیش از ۳۰۰۰ سال می‌رسد. مطالعات تاریخی وجود آثاری نظیر بارگاه حبقوق نبی (ع) با قدمتی ۲۶۰۰ ساله، چنار ۲۰۰۰ ساله باغوار و... نشان می‌دهد در محل توپسرکان امروزی شهری کهن وجود داشته است. ابن حوقل در کتاب «صورت الارض» که در سال ۲۴۰ هجری تالیف شده و حمداله مستوفی به سال ۷۲۰ هجری در کتاب تدهة القلوب درباره این منطقه می‌گوید:

رود آور قصبه ای است از قصبات مشکان، توی و سرکان با هفتاد موضع دیگر، هوای آن معتدل و آبش از کوه الوند جاریست. اگرچه مشخص نیست نام توپسرکان از چه زمانی برای این ناحیه گذاشته شده ولی می‌توان گفت حدود هفتصد سال پیش دو محل به نام توی و سرکان وجود داشته که از حمله مغولان بی نصیب نمانده و تا قرن دهم هجری اشاره ای به آن نمی‌شود تا اینکه از قرن دهم هجری و با ظهور سلسله

صفویه اقدامات مهم و قابل توجهی برای آبادی و توسعه این محل انجام می‌گیرد و به صورت قصبه و شهر توپسرکان موجودیت می‌یابد. توپسرکان قدیم از شش محله اصلی تشکیل شده بود به نامهای: جولستان، صادقیه، پایین محله، زرهان، دستجرده و باغوار.

از نظر تقسیمات کشوری مصوب سال ۱۳۲۶ هجری شمسی از بخشهای تابعه شهرستان ملایر در استان پنجم کشور بود که در سال ۱۳۲۸ هجری شمسی از ملایر منفک و به شهرستان ارتقاء یافت. یکی از محبوب‌ترین محصولات توپسرکان گردو است و درخت‌های گردو زیادی در این شهر دیده می‌شود

شکل ۲: نقشه مراکز گردشگری شهر توپسرکان

جاذبه‌های طبیعی:

شهرستان توپسرکان به لحاظ موقعیت خاص جغرافیایی، اقلیم، پوشش گیاهی، دارای انواع جاذبه‌های طبیعی مانند، چشم‌اندازهای زیبا، ژئوتوریسم، اکوتوریسم و... می‌باشد که در زیر به بخشی از آنها اشاره می‌شود:

۱- چشم‌اندازهای طبیعی؛

این شهرستان به دلیل شرایط توپوگرافی، دسترسی به منابع آب سطحی و زیر زمینی در امتداد دره‌های سرکان رود، آرتیمان، سرابی (گزندر) قلقل رود، خرم رود با فضای سبز طبیعی و باغات میوه در آمیخته است که نمونه بارز آن شهر توپسرکان است. از مهمترین منابع چشم‌اندازی، شهرستان می‌توان به موارد زیر اشاره داشت:

۲- رشته کوه الوند؛

یکی از ویژگیهای طبیعی و جذاب استان همدان می‌باشد، که در جنوب شهر همدان و شمال شهر توپسرکان قرار گرفته است. الوند، بلندترین قله آن، با ارتفاع ۳۵۷۴ متر از سطح دریا، حد طبیعی بین این دو شهر می‌باشد. جهت این کوهستان از شمال غربی به جنوب شرقی کشیده شده است و استان همدان را به دو نیمه شمالی و جنوبی تقسیم می‌کند. این کوهستان، با دره‌های عمیق و سرسبز، چشمه سارها، چمنزارها، قله‌ها و پوشش گیاهی و... میعادگاه هزاران انسان شیفته طبیعت می‌باشد.

۳- قله‌های کوهستان الوند؛

معروفترین قله‌ها، از شمال غربی به جنوب شرقی عبارتند از :

المابلاغ ۲۹۹۷ متر، کرکس ۲۹۵۹ متر، قزل ارسلان ۳۲۵۰ متر، دائم برف ۳۴۵۰ متر، کلاغ لان ۳۴۸۰ متر، الوند ۳۵۸۴ متر، تاریک دره ۳۳۱۴ متر، کمر لرزان ۳۳۳۸ متر، چهار قله (۳۱۷۲، ۳۱۶۶ و ۳۱۷۰ متر)، یخچال صاحب (گاو بره) ۳۴۸۶ متر شاه نشین ۳۴۹۶ متر، سرخ بلاغ ۳۱۲۴ متر و قله کلاه قاضی ۳۱۲۵ متر.

۴- دره‌های شمالی و جنوبی الوند؛

در دامنه‌های شمالی الوند دره‌های پر آبی مانند: دره برفین، دره گنجنامه، دره عباس آباد، دوزخ دره، دره گوساله، دره کیوارستان، دره سیمین دره، دره مراد بیگ، دره دیوین، دره قز، دره حیدریه و غیره وجود دارد و دره‌های مصفایی نیز در دامنه جنوبی الوند واقع است، از جمله دره سرکان، دره آرتیمانی، دره فاران، دره گزندر، دره شهرستانه و غیره.

شکل ۳: دامنه‌های شمالی و جنوبی الوند منبع: نگارنده

۵- دره زینا همدان؛

دره زینا مشتمل بر دو دره حیدره و کیوارستان است که اولی به دامنه‌های کوه میدان میشان منتهی می‌شود و روستای حیدره را مانند نگینی در خود جای می‌دهد و دومی همراه رودخانه‌های پشت کوه‌های

الوند و کلاغ لان به دامنه آن کوه‌ها ختم می‌شود. از ویژگی‌های چشم‌گیر این دره، چشم انداز زیبای میدان میشان در آن سوی الوند است. این دره با چشمه سارهای زیبا و پوشش گیاهی مناسب از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار است.

۶- دوزخ دره؛

این دره از دره‌های صخره‌ای و ریزشی است که به امامزاده کوه منتهی می‌شود. آبشار این دره که حدود ۱۵ متر ارتفاع دارد؛ معروف است. این دره که عناصر زیبای طبیعی و چشم اندازهای بدیعی دارد، علاقه‌مندان زیادی را، به ویژه در فصل تابستان، به سوی خود جلب می‌کند. وجود بیشه زار و رودخانه در عمق دره‌های رشته‌کوه‌های الوند زیبایی‌های گردشگاهی آن را دو چندان کرده است.

دره دارمتان واقع در ۴ کیلومتری شمال توپسرکان

دره شهرستانه واقع در حوالی روستای اشتران تا امتداد جاده قدیمی همدان - توپسرکان

دره آرتیمان در حومه شهر توپسرکان و نزدیکی روستای آرتیمان

دره تاران در شمال شرقی توپسرکان

باغات گردوی سرکان و گشانی

دره گزندر و سرابی واقع در شرق توپسرکان

۷- منطقه حفاظت شده خان گرمز؛

این منطقه در ۳۴ کیلومتری غرب شهرستان توپسرکان و ۲۵ کیلومتری شرق شهر اسدآباد قرار گرفته که به عنوان زیستگاه جانوران و پناهگاه حیات وحش از موقعیت بسیار مناسبی برخوردار است. مورفولوژیکی این توده کوهستانی و غنای پوشش گیاهی آن، همچنین دور از منابع آلاینده و تولید سر و صدا شرایط زیستی مناسبی در خان گرمز برای حیات وحش به وجود آورده است.

این منطقه در سال ۱۳۵۶ به عنوان منطقه شکار ممنوع و در سال ۱۳۸۰ به منطقه حفاظت شده ارتقاء یافت و مساحت آن از ۵۰۰۰ هکتار به ۱۷۱۶۴ هکتار افزایش یافته است.

از جلوه‌های طبیعی و چشم‌اندازهای قابل توجه می‌توان به وجود سه رشته غار به نام‌های غار بهرامی، غار لرستانی در شرق و غار سر در قسمت مرکزی و خط الرأس اشاره نمود. تخت سر محدوده‌ای است به مساحت حدود ۱۳۰ هکتار که ارتفاعات آن به لحاظ مطلوب بودن پوشش گیاهی مرتفعی و تشکیل آبگیر در فصول پر باران و جلب پرندگان مهاجر به عنوان منطقه امن تعیین گردیده است.

۸- غارهای شهرستان (ژئوتورسیم)؛

➤ غار اشتران واقع در شمال غرب شهرستان توپسرکان

➤ غار فریازان واقع در روستای فریازان

➤ غار شهرستانه

➤ غار خان گرمز واقع در روستای قلقل رود

۹- ارتفاعات و کوه نوردی (توریسم ماجراجویانه)؛

در زمینه کوه نوردی و صخره نوردی، شهرستان توسیرکان به واسطه، ارتفاعات و قابلیت‌های خود، در همه فصول سال، جاذب علاقه‌مندان این گونه گردشگری است. مهمترین این ارتفاعات که مورد استفاده قرار می‌گیرند عبارتند از:

- کوه حیدره: واقع در ارتفاعات شمالی شهرستان توسیرکان
- کوه الوند: واقع در ارتفاعات شمالی شهرستان توسیرکان
- کوه سرخ بلاغ: واقع در ارتفاعات شمالی شهرستان توسیرکان
- کوه چشمه دره: واقع در ارتفاعات جنوب شهر توسیرکان
- کوه خان گرمز: واقع در ارتفاعات غرب توسیرکان
- کوه سیاه دره: واقع در ارتفاعات جنوب توسیرکان

جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی:

شهرستان توسیرکان به دلیل قدمت، تاریخ و فرهنگ خود دارای انواع جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی است که در ادامه به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

۱- خانه‌های قدیمی؛

در شهرستان توسیرکان ۱۴ خانه قدیمی با معماری زیبا قرار گرفته که از این تعداد ۴ مورد آن به ثبت رسیده است از مهمترین آن خانه مسعودی است که در حال حاضر به عنوان اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان توسیرکان مورد استفاده قرار گرفته است. تاریخ احداث این اثر ارزشمند بر کتیبه‌ای که در کنار ورودی شاه نشین طبقه همکف نصب شده سال ۱۲۹۰ هجری قمری را نشان می‌دهد. مهمترین قسمت این اثر تاریخی اتاق شاه نشین طبقه همکف می‌باشد. تمامی سقف و دیواره‌های این اتاق پوشیده از گچبری‌ها، آئینه‌کاری‌ها و نقاشی‌هایی با روش رنگ و روغن شامل نقوش گیاهی و انسانی می‌باشد. همچنین تصاویری از پادشاهان ایران باستان (برگرفته از شاهنامه فردوسی) تا دوره قاجاریه که با شیوه‌گرایی ایجاد شده‌اند. در حاشیه فوقانی دیوارهای این اتاق و در میان نقوش گچبری شده به صورت قاب‌های کوچک قرار گرفته‌اند.

از دیگر خانه‌های قدیمی می‌توان به خانه سوری (ثبت سال ۱۳۸۰)، خانه اقتداری (ثبت سال ۱۳۸۱) و خانه اردلان (ثبت سال ۱۳۸۳) اشاره داشت.

۲- حمام‌های قدیمی؛

بر اساس گزارش سازمان میراث فرهنگی استان تا کنون ۲۰ حمام قدیمی در مجموعه شهرستان شناسایی شده است که از این تعداد حمام قلعه اردلان واقع در دهستان خرم رود، روستای اشتران در تاریخ ۱۳۸۳ به ثبت رسیده است.

۳- قلعه‌های قدیمی؛

از آثار قدیمی دیگر در شهرستان تویسرکان، قلعه‌های قدیمی است. تاکنون ۸ قلعه قدیمی در این شهرستان شناسایی شده است که از بین آنها قلعه اشتران و (اردلان) در سال ۱۳۸۳ به ثبت رسیده است. این قلعه، قلعه‌ای نظامی بوده که در مجاورت روستای اشتران و ۱۸ کیلومتری شهر تویسرکان قرار گرفته است. این قلعه مشرف به قلعه خان گرمز و در مسیر جاده قدیمی همدان - تویسرکان بنا شده است که با وجود گذشت زمان هنوز هم تا حدودی پا برجاست.

شکل ۴ قلعه اشتران در شهر تویسرکان منبع: نگارنده

۴- درختان کهنسال؛

از دیگر آثار تاریخی و قدیمی این شهرستان وجود چندین درخت کهنسال است که تا کنون ۶ مورد آن شناسایی شده است. یکی از مهمترین آنها چنار مسجد باغوار است که در حیاط مسجد و محله‌ای به همین نام در شهر تویسرکان قرار دارد.

۵- کاروانسراها؛

در شهرستان تویسرکان ۲ کاروانسرای تاریخی قرار گرفته یکی به نام کاروانسرای مستوفی در شهر تویسرکان و دیگری بنام کاروانسرای فرسفج واقع در شهر فرسفج که در سال ۱۳۷۶ به ثبت رسیده است. این

کاروانسرا یکی از کاروانسراهای شاه عباسی بوده که عمدتاً محل استراحت مسافری و کاروانهایی بوده که به قصد تجارت و سیاحت به غرب کشور و عتبات عالیات سفر می‌کردند. ساختمان کاروانسرای فرسفج در فاصله سال‌های ۱۰۶۶ تا ۱۰۳۸ و به سبک معماری دوره صفویه ساخته شده و مساحت آن حدود ۴۰۰۰ مترمربع است.

۶- مساجد:

مساجد یکی دیگر از آثار تاریخی، مذهبی و فرهنگی است. در شهرستان تویسرکان ۹ مسجد مورد شناسایی قرار گرفته که از این تعداد ۳ مورد آن به ثبت رسیده است مدرسه و مسجد شیخ علیخان رنگنه یکی از این موارد است این بنا در مرکز شهر تویسرکان و در نزدیکی بازار سرپوشیده این شهر قرار دارد که در حدود سال ۱۰۹۰ هجری قمری احداث شده است. همچنین مسجد جامع تویسرکان همزمان با مدرسه و مسجد شیخ علیخان در دوره صفویه ساخته شده است.

مقابر و امامزاده :

مقابر و امامزاده‌ها از دیگر آثاری هستند که از آثار زیارتی محسوب می‌شوند. بر اساس اطلاعات کسب شده ۴۶ مورد مقبره، زیارتگاه و امامزاده در این شهرستان شناسایی شده است که دو مورد آن یعنی گنبد حقیوق نبی و آرامگاه میررضی آرتیمانی به ثبت رسیده است. ساختمان فعلی آرامگاه حقیوق از بناهای تاریخی ایران و مربوط به دوره سلجوقیان در قرن هفتم هجری است.

۱- آرامگاه حقیوق نبی(ع)

آرامگاه حقیوق نبی(ع) از قدیمی ترین آثار تاریخی تویسرکان است که حدود ۲۶۰۰ سال قدمت دارد. حقیوق نبی(ع) از انبیاء بنی اسرائیل است و از نسل حضرت موسی(ع) می‌باشد. که ۶۰۰ سال قبل از میلاد مسیح می‌زیسته است از محل و تاریخ دقیق تولد ولی اطلاع کافی در دست نیست.

آنچه از مجموع نوشته‌های مورخین و محققین دانسته می‌شود آن است که زمانی مدیر و نگهبان مراسم مذهبی معبد حضرت سلیمان در اورشلیم را تسخیر نمود. حقیوق نبی به همراه عده‌ی زیادی از یهودیان و از جمله حضرت دانیال به اسارت سپاهیان بخت‌النصر درآمده و آنها را به بابل انتقال داده‌اند و سالهای طولانی در اسارت مانده‌اند تا آنکه در سال ۵۳۸ قبل از میلاد مسیح کورش کبیر پادشاه ایران بابل را فتح کرد و طی فرمانی دستور آزادی کلیه اسرا و زندانیان بنی اسرائیل را صادر نمود آنها را تشویق به مراجعت به اورشلیم کرد ظاهراً پس از آزادی یهودیان از اسارت بابل آن حضرت به اتفاق عده‌ای از پیروان خود راه ایران را در پیش گرفته و در محل فعلی تویسرکان سکونت گزیدند و در همین محل رحلت کرده و به خاک سپرده می‌شود.

حقیوق نبی از انبیاء بنی اسرائیل است که نامش در کتاب تورات ذکر شده و دارای مقام و شان مذهبی خاصی بین پیروان مذهب یهود می‌باشد. مخصوصاً کتاب نبوت این پیامبر که سفر سی و پنجم اسفار عقیق است در مذهب یهود جایگاه والایی دارد.

شکل ۵ مقبره حقیوق نبی در توسیرکان منبع: نگارنده

۲- آرامگاه میر رضی الدین آرتیمانی

میر رضی الدین از شعرا و عارفان عصر صفوی بود که در روستای آرتیمان توسیرکان به دنیا آمد. سالها منشی دربار شاه عباس صفوی بود و نهایتاً داماد او شد. حتماً بیت معروف زیر را از ساقی نامه این شاعر پر ذوق و قریحه شنیده اید:

الهی به مستان میخانهات   به عقل آفرینان دیوانهات

آرامگاه این شاعر به نام یکی از زیباترین بناهای آرامگاهی است که تاکنون دیده‌ام. بنای آجری چهار وجهی که روی تپه‌ای بلند در انتهای شهر بنا شده است.

ورودی آرامگاه را درختان مشجر و باصفایی احاطه کرده است. حدود ۳۰ پله را با طمانینه و آرامش باید طی کنید تا به سر در آرامگاه برسید. در ابتدای پله‌ها دو تندیس نیم تنه سنگی از میر رضی الدین آرتیمانی و حقیوق نبی توجّهتان را جلب خواهد کرد. دو طرف پله‌ها را درختان پرتراکم کاج و چنار و گردو احاطه کرده است. روبروی سر در آرامگاه دو درخت بلند و تقریباً متقارن مانند دو نگهبان پاسدار حریم سر در شده‌اند. هر ضلع بنا مشرف به سه دهنه طاق بلند و زیبای ۶ متری است که هر کدام با دری مشبک به درون آرامگاه راه دارند که تلالو نور را به زیبایی از خود عبور داده و فضای دلنشینی را رقم می‌زنند. در هر چهار طرف کاشی کاری‌های زیبای آبی، سبز و فیروزه‌ای در زمینه سورمه‌ای خودنمایی می‌کند. فضای درونی آرامگاه فضای مربعی شکلی کوچکی است که بیوگرافی شاعر بر روی لوحی فلزی روی سنگ مربعی ساده‌ای قرار گرفته است. ساقی نامه معروف نیز بر روی تابلویی بلند و کشیده در کنار دیوار آرام گرفته است.

شکل ۶ آرامگاه میر رضی آرتیمانی منبع: نگارنده

مجموعه‌های تاریخی:

در این شهرستان چند مجموعه تاریخی و گردشگری وجود دارد که مهمترین آنها عبارتند از:

۱- بازار توسیرکان:

این اثر، مجموعه‌ای به‌جا مانده از دوران صفویه است که در میدان امام شهر توسیرکان واقع و قدمت آن به ۳۵۰ سال قبل بر می‌گردد. این اثر در سال ۱۳۷۵ در فهرست آثار تاریخی ایران به ثبت رسیده است.

۲- منطقه هفت چنار پیر کمر بسته و مقبره ابوالمعجن نقضی:

این مجموعه که به عنوان منطقه نمونه گردشگری محسوب شده است در حاشیه رود سرکان و دره سرسبز آن قرار گرفته که در محل به پیر کمر بسته شهرت دارد. این مکان در میان انبوهی از درختان چنار، تبریزی نارون، گردو و سرو قرار گرفته و از لحاظ لطافت هوا و چشم‌اندازهای طبیعی بسیار جالب توجه است.

۳- بافت‌های معماری روستایی:

در این شهرستان روستاهایی با قدمت تاریخی و با سبک‌های معماری خاصی وجود دارد که می‌تواند در گردشگری علمی مورد استفاده قرار بگیرد.

تاکنون ۶ مورد از آنها شناسایی شده‌اند که عبارتند از:

- بافت روستای وردآورعلیا
- بافت روستای وردآور وسطی
- بافت روستای وردآود سفلی
- بافت روستای شهرستانه
- بافت روستای گشانی
- بافت روستای کنجوران

۴- پل‌های تاریخی؛

از دیگر آثاری که می‌تواند مورد بازدید گردشگران قرار گیرد پل‌های تاریخی است. در شهرستان تویسرکان ۸ مورد از آنها شناسایی شده است (جدول شماره) که از بین آنها پل فرسج در سال ۱۳۷۶ به ثبت رسیده است. این پل در مجاورت شهر فرسج و در نزدیکی کاروانسرای شاه عباسی و رودخانه قلقل رود بنا شده است. که زمان احداث آن به دوره صفویه نسبت داده می‌شود.

۵- تپه‌های باستانی:

به لحاظ تاریخ و قدمت منطقه تویسرکان، تپه‌های باستانی زیادی در آن وجود دارد که تا کنون ۹۲ مورد آن شناسایی شده که از این تعداد ۲۴ مورد به ثبت آثار تاریخی رسیده است.

تأسیسات گردشگری منطقه :

تأسیسات گردشگری را می‌توان به جاذبه‌های مصنوعی که جهت جذب گردشگر و گذران اوقات فراغت، محسوب می‌شود، اطلاق نمود که می‌توان آنها را در موارد زیر مورد بررسی قرار داد:

۱- تأسیسات ورزشی گردشگری: با توجه به اهمیت و توسعه گردشگری ورزشی که همواره در حال افزایش است، می‌توان در آینده آن را یکی از بخش‌های مهم این صنعت به‌شمار آورد. با توجه به این اهمیت شهرستان تویسرکان در این زمینه رشد چندانی نداشته است. به‌طوری‌که براساس آمار سال ۱۳۸۵ تنها امکانات ورزشی این شهرستان یک زمین چمن، یک پیست دو میدانی، ۱۲ سالن، یک استخر سرپوشیده و یک زورخانه بوده است. که این میزان‌ها حتی پاسخگویی نیاز اهالی نیست. بر اساس همین آمار از کل شرکت کنندگان مسابقات ورزشی در استان همدان در سال ۱۳۸۵ تنها، ۵ درصد در این شهرستان به رقابت پرداخته‌اند.

۲- تأسیسات واقع در پارک‌ها و بوستان‌ها: تأسیسات واقع در پارک‌ها و بوستان‌ها به‌ویژه در مواقعی که در مبادی، ورودی شهرها و مراکز جمعیتی قرار می‌گیرند، از قابلیت‌های جذب گردشگر به شمار می‌آیند. بر اساس آمار شهرداری تویسرکان تا سال ۱۳۸۷، ۱۲ پارک و بوستان در شهر تویسرکان فعال بوده که همه آنها دارای سرویس بهداشتی، آب آشامیدنی در برخی وسایل بدنسازی ورزشی، وسایل بازی کودکان و سکوه‌های نشیمن و آلاچیق موجود بوده است.

نتیجه گیری:

در رابطه با گردشگری شهرستان تویسرکان آن‌چنان که باید و شاید کار علمی و سیستماتیک خاص صورت نگرفته گرچه در زمینه‌های مختلف آن خارج از بحث گردشگری نهادها و سازمانها اقداماتی انجام داده‌اند اما متأسفانه در زمینه گردشگری، توسعه فعالیت‌ها و سیاست‌های اجرایی و معرفی توانها و ظرفیت‌های تاریخی، مذهبی و فرهنگی مناطق مختلف کشور مطالعات جامع و فراگیری صورت نپذیرفته

است. با توجه به شرایط و موقعیت جغرافیایی منطقه و همچنین با توجه به قابلیت‌ها و توان‌های محیطی شهرستان تویسرکان می‌توان فرضیات را اینگونه جواب داد.

در جواب سؤال و فرضیه اول با معرفی جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی شهرستان به‌وسیله برپایی جشنواره‌هایی گردد و چندمین هزاره زندگی پیامبر حیقوق (ع) شهرستان و جاذبه‌های آن را به مردم معرفی کرد و این شهرستان از جمله شهرستانهای کشور می‌باشد که می‌تواند با معرفی حیقوق (ع) در جذب گردشگران خارجی نیز موفق باشد.

در جواب سوال و فرضیه دوم مهمترین مشکل شهرستان تویسرکان در جذب توریست نبود زیرساختهای مناسب بود که از مهمترین آنها راه ارتباطی مناسب است که باعث مشکلات عدیده‌ای برای شهرستان گردیده و این مشکل همیشه به‌عنوان دغدغه مردم تویسرکان بوده و نام‌گردنه تویسرکان با خطر، وحشت و امتناع از سفر به این شهرستان برابر بوده است. حتی هم‌استانی‌ها نیز کمتر علاقه برای گردش در این شهرستان نشان می‌دهند که این مشکل با احداث راه گنجانمه به تویسرکان قابل حل خواهد بود. همچنین نبود هتلها و رستورانهای مناسب نیز از مشکلات جذب توریسم است.

در جواب سوال و فرضیه سوم تشویق سرمایه‌گذاران خصوصی و الزام بخش‌های دولتی در زمینه فعال کردن توریسم که نقش دولتی در ابتدای راه بسیار مهمتر است که اگر بتواند موفق شود بخش خصوصی را به‌صورت خودکار فعال می‌کند و در ادامه راه کلیه امور را به بخش خصوصی واگذار نماید.

منابع و مآخذ:

- ۱- آمار نامه سال ۱۳۸۵ سازمان مدیریت و برنامه ریزی.
- ۲- اداره اوقاف شهرستان تویسرکان اماکن مذهبی ۱۳۸۷.
- ۳- اداره میراث فرهنگی شهرستان تویسرکان.
- ۴- استفاده از آمار واحد فرمانداری شهرستان تویسرکان.
- ۵- استفاده از اطلاعات اداره حفاظت محیط زیست شهرستان تویسرکان.
- ۶- استفاده از اطلاعات آماری جمعیت اداره ثبت احوال شهرستان تویسرکان.
- ۷- استفاده از گزارشات ایستگاه آب و هواشناسی گنگاور سال ۱۳۸۵.
- ۸- الوانی، مهدی- اصول و مبانی جهانگردی سال ۱۳۷۳.
- ۹- پیریایی، امین- پایان نامه کارشناسی ارشد رشته توریسم سال ۱۳۸۶
- ۱۰- ترکاشوند، زهرا- مقاله ای از حقیوق نبی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تهران دی ماه ۱۳۸۲.
- ۱۱- تکلو، علی- پایان نامه کارشناسی ارشد سال ۱۳۸۶.